
NEMZETI TUDAT, NEMZETI ÉS ETNIKAI FOLYAMATOK

Kényszerű migráció: az erkölcsi felelősség és a politika

Horst, Cindy: Forced migration: morality and politics = Ethnic and Racial Studies, Vol. 41, 2018, No. 3, 440–447. p.

A cikk szerzője, Cindy Horst Thomas Faist szociológus kényszerű migrációval kapcsolatos tudományos nézeteit vizsgálja meg, illetve a menekültek között végzett terepmunka során szerzett kutatói tapasztalata alapján bizonyos mértékben korrigálja a Faist által megfogalmazott konklúziókat. Thomas Faist érdeme abban rejlik, hogy le akarja bontani azokat a kényszerű, migráció köré épített politikai képzeteket, amelyek szűkítik a menekültek számára elérhető védelem lehetőségeit. Cindy Horst abban egyetért Faisttal, hogy a tudósok egyik legfontosabb feladata az, hogy megkérdőjelezzék mindazokat a domináns diskurzusokat, amelyek az elnyomást vagy a mások véleménye fölötti irányítást szolgálják, és egyesek érdekeit helyezik előtérbe másokéval szemben. A kutatói szférának tisztában kell lennie saját felelősségével e téren, hiszen a tudomány segítségével igazolni és erősíteni lehet bizonyos nézeteket mások rovására. Horst úgy gondolja, hogy Faist csupán abban téved, hogy – maga is némileg az aktuális diskurzus csapdájába esve – a menekülteket nem tekinti politikailag aktív szereplőknek. Horst szerint azonban a menekülésnek legtöbbször nagyon is politikai okai vannak, a menekültek pedig öntudatos politikai alanyok, nem csupán elszenvetői az eseményeknek. A szerző tehát elméleti megközelítés helyett inkább empirikus, tapasztalatokon nyugvó megközelítést kínál, hiszen az érintett emberek élettörténeteinek és politikai öntudatosságának megismerése és megértése után már nehezebb nem észrevenni saját erkölcsi felelősségünket.

Thomas Faist a kényszerű migráció morális politikumával kapcsolatban két központi kérdést tárgyal. Először azt a kérdést teszi fel, hogy melyek azok a mechanizmusok, amelyek a kényszerű migrációhoz tapadó politikai percepciókat táplálják. Másrészt megvizsgálja, hogy hogyan tudjuk ezeket a politikai képzeteket lebontani, amelyek miatt a migránsok kiszorulnak a biztonságos lét lehetőségéből. Rámutat az erkölcsi felelősség tudata és a tényleges viselkedésünk közötti eltérésre, és magyarázatot keres rá. Cindy Horst támogatja Faist azon törekvését, hogy lerántsa a leplet a menekültekkel kapcsolatos nyelvhasználat hatalmáról és magukra a menekültekre gyakorolt hatásáról. Ő is óva inti a kutatókat attól, hogy elfelejtsék, hogy a tudós közösségek is bizonyos paradigmákon belül gondolkodnak, és adott esetben maguk is újratermelik az elfogult álláspontokat.

A kutatói előítéletességgel kapcsolatos megállapítások még inkább fontosak a kényszerű migráció kutatásában, hiszen ennek a területnek komoly kihatásai vannak a megszülető politikai intézkedésekre is. A migrációt kutató tudósok erkölcsi felelőssége tehát hatalmas. Faist két lényeges fogalmat használ a jelenlegi helyzet elemzéséhez: a „relatív depriváció” és a „kognitív diszonzancia” fogalmát. Az első arra vonatkozik, hogy az emberi jogi narratíva (és az erkölcsi kötelesség emlegetése) következtében magasabbak lettek a befogadással kapcsolatos elvárások az egész világon. Faist szerint számos kényszerű migráns komolyabb várakozásokkal indul neki arra vonatkozóan, hogy fog-e valahol menedéket találni, miközben ennek lehetőségei nem bővültek. Emiatt lép fel a „relatív depriváció” (a viszonylagos jogfosztottság), azaz egyre messzebb kerülnek egymástól az emberi jogok tiszteletben tartásán alapuló várakozások és az oltalomra találás inkább fogyatkozó, mint szaporodó lehetőségei. Horst azzal egyetért ugyan, hogy egyre inkább szűkülnek azok a lehetőségek, amelyekről a kényszerű migránsok oltalmat remélhetnek, azt vitatja, hogy ezek az emberek arra számítanak, hogy tiszteletben tartják a jogaikat, ezért aztán csalódnak Európában. Ez legfeljebb olyan esetekben fordulhat elő, amikor valóban csorbulnak a személyiségi jogaik, pl. erőszakosan bántják velük az európai rendőrség, vagy hosszú ideig bezárva tartják őket. De az, hogy a kényszerű migránsok azért remélnek oltalmat, mert hisznek az emberi jogokra való hivatkozásban,

naiv feltételezés. Az elmúlt húsz évben menekültekkel folytatott személyes beszélgetései alapján a kutató azt szűrte le, hogy legtöbbjük meglehetősen jól tájékozott a bevándorlók és a külföldiek aktuális európai helyzetével kapcsolatban.

A másik fogalom, a kognitív disszonancia jól ismert a pszichológiában: arra utal, amikor egy helyzettel kapcsolatos ismeret és cselekvés nem áll összhangban egymással, ezért valamiféle magyarázatot gyártunk hozzá. A kognitív disszonancia által eltoljuk magunktól a felelősséget – például megkíséreljük a migráció különböző formáinak jogosultságát megkérdőjelezni. Faist itt azt vizsgálja, hogy milyen metaforák, fogalmak és megkülönböztetések vannak hatással az erkölcsi politizálásra, illetve a helyzettel kapcsolatos ismeretek és a viselkedésünk közötti eltérésre. Ilyen metaforák pl. az „áradat”, a „hullám” és az „invázió”, amelyek arctalan, egynemű tömegként mutatják be a migránsokat. Az egyedi identitásokat felváltja a „menekült” fogalma: az egyéneket már nem különböztetjük meg társadalmi hovatartozásuk, származási helyük és személyes történetük alapján.

Jóllehet, ezek a metaforák valóban elrejtik a menekültek egyedi történetét, Horst hangsúlyozza, hogy a menekültáradatok kérdése mindig is politikai jelentőséggel bírt. A menekültek kezelése már a II. világháború után is a magas szintű politika kompetenciájához tartozott: pontosan ezért hozták létre az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságát, ezt a politika felett álló, humanitárius szervezetet. A 90-es évek során aztán ismét a magas szintű politikának, a Biztonsági Tanácsnak kellett a menekültáradatok ügyével foglalkozni hat krízishelyzetben is. Mivel a menekültek szimbolikus értelemben a dolgok nemzeti rendjén kívül állnak, és megkérdőjelezzik a nemzeti szuverenitás narratíváját, a mozgásuk mindig is politikai ügy volt és lesz.

Faist azt kérdezi, hogy melyek azok a mechanizmusok, amelyek a kényszerű migrációval kapcsolatos politikai percepciókat táplálják, és hogyan lehet ezeket kiküszöbölni. Ő a diskurzust alakító mechanizmusokban és ezen diskurzus hatásában látja a probléma gyökerét. Horst azonban inkább a gyakorlati megismerés fontosságára hívja fel a figyelmet. Hiszen ha megismerjük ezeknek az embereknek a valós élettörténetét, magunk is rájövünk, hogy mennyire helytelenek voltak korábbi

képzeink velük kapcsolatban. Ezen túlmenően ezekből a személyes történetekből kirajzolódnak a tágabb társadalmi és politikai mintázatok is. Az életrajzi módszertanok az alanyiságot, a cselekvő egyént helyezik előtérbe. Az egyéni élettörténetek megismeréséhez ugyanis szükség van elbeszélőkre és hallgatókra, ezáltal pedig kommunikációs híd jön létre az egyéni meggyőződések és a kollektívan osztott nézetek között.

A menekültek élettörténeteiben visszatérő motívum a káosz és a radikális bizonytalanság. A menekültek által megélt események gyakran hatással vannak állampolgári szerepvállalásukra is, és politikailag aktív szereplőkké teszik őket. Ez két okból is így van: egyrészt az erőszakos konfliktusok és emberi jogi visszaélések aránytalanul nagy mértékben sújtják azokat, akik saját hazájukban aktív politikai szerepet vállaltak, másrészt pedig az ilyen jellegű tapasztalatok politikai szerepvállalásra indíthatják az elszennvedőiket. Sok olyan menekült van, aki politikailag aktív családból származik, ahol a menekülés oka éppen a politikai szerepvállaláshoz köthető. Mindezek a tapasztalatok – akár gyermekként megélve – formálják az egyén politikai eszmélését és szerepvállalását. Az is egy megtapasztalás, ha valakinek soha nem volt hazája, mivel menekültként született, majd onnan továbbmenekülve egy másik ország hazátlan menekültje lett. A menekültek történeteiből kiviláglik, hogy egyszerre lesznek emberi jogi visszaélések áldozatai, mivel politikai tényezők, illetve politikai tényezők, mivel súlyos emberi jogi visszaélések áldozatai. A migráció tehát igenis politikai kérdés, hiszen a menekülés oka jelentős mértékben a politika; a menekültek öntudatos politikai alanyok, és a menekültek áramlása is politikai kérdéseket vet fel. Bár a menekültek a többi migránssal együtt áramlanak a világban, életüket és élettörténetüket nem a mozgásuk definiálja leginkább, hanem az általuk megélt emberi jogi sérelmek és méltatlan bánásmód. Ha másra tereljük a figyelmet, azaz „depolitizáljuk” őket, akkor tulajdonképpen a meggyőződéssel kapcsolatos felelősségünket háritjuk el.

Pethő-Szirmai Judit